

3. Očetova smrt. — 4. Zgodba moje ženitve. — 5. Žena in ljubavnica. — 6. Zgodba neke trgovske družbe. — 7. Psihoanaliza. — V tem delu je obilo govorjenja (tudi kritičnega) o psihoanalizi; psihoanalitično zdravljenje je postalo celó dovršen del vsebine, nazor, dejanje, človeška usoda. Toda pesniško delo ne tiči v tem. Važno je, da — seveda v podobni smeri kot psihoanaliza — poskuša Svevo na nov pesniški način tolmačiti človeško dušo. Avtor uvaja v slovnstvo nov način psihologije, kajti njegova psihologija je povsem drugačna kot zapadna, kavzalno se spletajoča, in tudi povsem drugačna od ruske, vzkipevajoče od zavesti nekontrolirane psihologije. Svevo nam z analizo približuje svet podzavesti in nezavesti ter ga postavlja v žarko svetlobo našega spoznanja. Pri tem pa človeški jaz ne izgublja svoje oblike, marveč se od znoter navzven in iz posameznih doživetij na novo gradi.

Obravnavajoč dogodivščine iz življenja bolnega človeka, nas vodi skozi vse plasti človeške duše. Ob vsakem novem koraku se čudoma čudiš nedoglednim bogastvom, ki se ti odpirajo, a še bolj se čudiš upodablajoči zmožnosti, ki jo Svevo razvija. Nepozabni prizori so nanizani, rastoči z nujnostjo drug iz drugega, strnjeni v tesno zvezo tajnega, in vendar ob čitanju sproti razkrivajočega se, sproti na svetlo stopajočega smotra.

Ponazoritev bolnih nagibov junaka Zena, ki se izražajo na priliko v zgodbi o »poslednji cigaretici« (Zeno izrabi vsako možno priliko, da sklene pustiti kajenje; nešteto krat popuši »poslednjo cigareto« — že izza mladih nog mu je prirastla navada te »zatrdne« odločitve, a do zadnje seveda nikoli ne pride) — v neverjetnem in vendar življenjsko resničnem niansiranju motiva; razčlenjanje najpreprostejših vsakdanjih navad; osvetlitev nenavadnih, velikih in malih dogodkov; razpletanje novega čuvstva od vsega početka do skrajnih posledic — to so Svevovi najbolj svojstveni predmeti. Problemi mladosti in starosti ter pogojnosti časa so mu najbolj priljubljeni, zlasti jim je posvečal svojo pozornost v poslednji dobi svojega ustvarjanja.

Vnoveli »Vino generoso« obravnava Svevo starost in njene bolezenske pojave, v »Burla riuscita« — čije junaka je narisal po sebi (njegovo ime Samigli je služilo Svevu v mladosti kot psevdonim) — brezuspešnega, a vero v sebe ohranjujočega pesnika, ki se stara, — v »Novella del buon vecchio« razmerje starega moža do mlade deklice, a v fragmentu romana »Il vecchione« utvare, nemumnosti in nevarnosti starosti.

Il vecchione« naj bi bil sedemdesetletni Zeno — žal so od nameravanih desetih poglavij začeta le tri in predgovor. A kam je meril Svevo s svojim poslednjim delom, utegnemo razbrati nemara iz »Novella del buon vecchio«. Dobri stari se pomenkuje z zdravnikom o pojavih starosti. Zdravnik mu dé, da je starost bolezen. — Kaj pa je tedaj mladost? Zdravnik meni, da niti mladost ni popolno zdravje, a to da je druga reč. Bolezni mladosti, da so v splošnem brez komplikacij, pri starih ljudeh pa da je že sam nahod komplicirana bolezen. To pomeni, da je stari slab, reče stari: nič drugega ni, kot oslabil mladenič. Evo rešitve problema. To odkritje naj bi tvorilo bistven del njegove teorije; da se pa njegova oslabeledost ne spremeni v bolezen, je treba čvrste morale.

Skromnost je Svevu branila, da bi povedal, da naj bi njegovo delo utemeljilo baš to moralo. A mislil je gotovo na to.

Kar je pri Svevu vredno še zabeležiti, je dejstvo, da se od večine analitičnih pisateljev razlikuje po popolnem pomanjkanju slehernega simbolizma. Dočim stopa pri Proustu, Joyceu in V. Woolfu simbolični element mestoma jako do veljave, ga pri Svevu docela pogrešamo.

Na drugi strani — morda baš radi tega — pogrešamo v Svevovem delu kakih razgledov, celó tistih ozkih špranjic, ki bi dovoljevale sklepati o višjem smotru vsega tega čudovitvega in do tako popolne jasnosti dvignjenega dogajanja v človeški duši, kakor nam ga Svevo mojstrsko odkriva. s. š.

4. DVA OBRAZA IZ NOVEJŠE POLJSKE LITERATURE (F. A. Ossendowski in F. Goetel.)

Današnja poljska literatura ima najrazličnejše nasprotne si smeri, o katerih nam bo mogoče na tem mestu še obširneje govoriti. Pri tej priliki pa bi rad predstavil dva pisatelja, v bistvu si podobna in vendar po vrednosti različna, to sta glavna zastopnika po vojni tako moderne potopisne in eksotične literature: Ferdinanda Antonina Ossendowskega in Ferdinanda Goetela. Vprav ta literarna vrsta, ki ima v svetovni literaturi svoje daljne prednike v Homerjevi Odiseji, v avanturah srednjeveških križarskih pohodov, v Atlantidi in Robinzonu, ki so jo pred vojno vodili v svetovni literaturi Verne, Loti, Kipling in Multatuli poleg takih kot May, in se je po vojni najviše dvignila v popularnosti Conrad in Londona, — ta literarna vrsta se tudi v sedanji Poljski razvija izredno široko, kar ima seveda svoj zunanji vzrok v razmerah in usodi (vojna). Pa tudi ti poljski pisatelji imajo svoje številne predhodnike, kajti vprav poljski narod se je od padca samostojnosti raztepel po vsem svetu in se boril za svojo svobodo na vseh kontinentih ter povsod pustil sledove svojega bivanja ali pa ga opisal v knjigah (Cf. zanimivi članek Wałowicz: Geografična imena poljskega izvora na zemeljski obli. »Polski Przeglad kartograficzny« 1929, ter mladinsko knjigo Smolarskega: Przygody polskich podruznikow 1930). Najbolj klasičen zgled takega ahasverstva je Slowackega junak Beniowski, heroičen avanturist, vteleseno hrepenenje poljskega brezdomeca, borec za svobodo po padcu barske konfederacije. Odtedaj se je začela emigracija poljska v smeri proti Aziji in Avstraliji, kjer so postali najditelji zlata (Bohdanowicz, Strzelecki) in so o tem tudi pisali znanstvene stvari, potopise in prigodbe (Kubany, Michał Siedlecki, Kowalewski...).

Na evropsko višino pa je to eksotično povest dvignil eden izmed glavnih pisateljev »Mlade Poljske« Waclaw Sieroszewski, dvanaestletni izgnanec v Sibiriji. On je prvi opisal poezijo sibirske tajge, odkril literaturi sibirskega človeka in je velik v globokem humanizmu, s katerim hoče sprijazniti evropskega človeka s človekom tuje rase. Vojna je zopet raztepla ljudi na najrazličnejše kraje in jim dala doživeti najčudovitejše dogodke, kar vse je našlo odmev v knjigi (Olechowski, Giller, Jaroslowski, Godlewski, Marcinowska, Jan Rogala itd.). Sem spada tudi sirska legionarska litera-

tura (Jerzy Bandrowski, Ligocki, Kossowski, Dyboski) in povesti, grajene na njihovih pripovedovanjih (Malaczewski), predvsem pa Ossendowski in Goetel. In vprav pri teh dveh moremo videti najjasnejše običajne tipe te vrste povesti: na eni strani poudarjanje romantičnih donkihotskih avantur, na drugi pa realno gledanje v dušo tujega človeka na tuji eksotični zemlji. Pri nekaterih pomeni namreč beg v eksotičnost beg v prvotnost, proč od mehanizma našega preveč civiliziranega življenja, težnja po renesansi prvotnega humanizma. Na to vrsto povesti moramo gledati kot na historično povest: kot je ta postavljena v času, tako je eksotična v prostoru, vrednost pa ji daje le umetniška sila oblikovanja. In to bo kriterij moje skice.

I. F. A. Ossendowski (zlasti o njegovem »Leninu«)

Prof. dr. F. A. Ossendowski je danes najbolj poznani in najbolj čitani novejši poljski avtor v širnem svetu. Uživa tako svetovno popularnost, kot jo je izmed Poljakov dozdaj morda samo še Sienkiewicz. Slovijo kot eksotični pisatelj smelih avantur in zanimivosti. Če pri kakem pisatelju, pri takem se vedno vprašam, kakšne so življenjske osnove njegovih doživljajev; predobro namreč se vem, kako razočaranje sem doživel ob Karlu Mayu, ko sem doznal za njegova indijanska doživetja ob pisalni mizi. Vprav zato sem se informiral o Ossendowskega življenju. Vem pa samo toliko, kolikor je sam povedal pred leti »O sebie« (Wiadomości literackie, 1925, No. 4).

Je potomec poljskih vstašev, ki so po izgonu bivali v Petrogradu, kjer je pisatelj tudi maturiral. Doktorat iz prirodopisja je pridobil na Sorbonni, na kar je postal docent kemije v Tomsku in je nastopil pot v Sibirijo. V rusko-japonski vojni je bil izvedenec za industrijo in po uporabi na Daljnem vzhodu leta 1905. je postal predsednik prve revolucijske ruske vlade. Na smrt obsojen, je bil pomiloščen in je preživel dve leti v ječah, izgubil pravico do predavanja in postal publicist pri ruskih in poljskih časopisih v Petrogradu. Za boljševiških vojen je pobegnil zopet v Sibirijo, postal profesor politehnike v Omsku, bil v vladi Kolčaka in bežal pred boljševiki čez notranjo Azijo na Kitajsko. Preko Japonske in Amerike, kjer je bil na washingtonski konferenci, se je povrnil v Varšavo, odkoder dela večja potovanja na vse kontinente. V Varšavi je učil gospodarsko politiko na Višji inženirski politehniko, Višji vojni akademiji in na Šoli za politične znanosti ter pravi, da je iz svoje stroke napisal tudi čez 50 znanstvenih del v različnih jezikih.

Naj bo kakorkoli: Ossendowski je danes bogat privatnik v Varšavi, pisatelj svetovnega imena, ki piše izredno veliko in na široko: vsaka knjiga se mu razleže v kompendij velikega formata. Piše potopise in povesti na eksotičnem ozadju: Ljudje, živali, bogovi; Vrnitev Odiseja; Sredi črnecev; V džunglah gozdov in ljudi; Senca mračnega vzhoda; Goreci sever; Sužnji solnce; Pod bičanjem samuma; Beli kapitan; Orlica itd.; dalje zgodovinske povesti za mladino: Pod poljsko zastavo; Vanda iz Lisova; Lisovčici...; storije za deco: Življenje in prigodbe opice; ter politično aktualne spomine in romane: Od prezenture do ječe; Pet minut pred dvanajsto; Lenin itd. Ker ni misliti, da bi prečital vsa ta njegova dela, sem svojo skico oprl

na sledeče spise: na potopis »Ljudje, živali, bogovi«, na eksotične povesti »Za kitajskim zidom« in »Orlica«, zbirko novel: »Po širokem svetu« ter na otroško povest: »Življenje in prigodbe opice«. Predvsem pa sta me zanimali njegovi zadnji povesti iz polpreteklega političnega življenja: »Pet minut pred dvanajsto« in »Lenin«. Mislim, da to zadostuje za vpogled v njegovo pisateljstvo in da ne bom krivičen Ossendowskemu, če ga sodim samo iz teh del. Nujno pa je treba, da se seznamimo z njim na direktni način in ne šele preko tujih reklamnih ocen, ki vprav pri tem pisatelju niso redke.

*

Prvi izšli potopis Ossendowskega, ki mu je takoj prinesel svetovno slavo, je opis poti »na konju preko centralne Azije« v treh knjigah pod kratkim naslovom »Preko pokrajin ljudi, živali in bogov« (Przez kraj ludzi, zwierząt i bogów, 1925) ali kakor je v novejših izdanih prevzel francosko okrajšavo »Ljudje, živali, bogovi«. Knjigo je pisal na svoji poti iz Kitajske v Ameriko, torej še pod svežim vtisom prebite poti, in hoče, da se smatra kot potopis z znanstveno vrednostjo, ne morda literarno. Pa zdi se mi, da ima vprav literarna stran večjo vrednost, kajti pisana je živahno, zanimivo in nekatere postave so (baron Ungern-Sternberg) celo jako plastične. Tudi sicer beg skozi sibirske tajge, srečanje z romantičnimi iskavci zlata, krvave praske z rdečimi predstražami, prehod preko gora v Tibet, boji z razbojniki in rešitev v samostanu čudodelnih budistov, prehod preko Gobi in vrnitev v Mongolijo spominja bolj na Jules Verneovo fantastiko kot na realna doživetja. Pisatelj kot romantičen epični junak z veliko lahkoto premaguje ovire in ne trepetamo zanj, ker verujemo v njegovo srečo. Glavni poudarek knjige je na drugem delu, ko govori o »krvavem generalu« baronu Ungernu-Sternbergu, nemškem generalu iz svetovne vojne, zdaj budističnemu voditelju mongolskih vojsk proti boljševikom in proti Kitajcem. V njem je Oss. upodobil vse mogoče kontraste: satansko okrutnost poveljnika in religiozni boj za duhovnost, asketa, boreca za idejo, ki le v svojih služabnikih (Sipejlow) izgleda kot nečloveška zver. V zadnji knjigi opisuje vizite pri »bogovih«, pri »živem Budhi«, vplete legendo o »kralju sveta«, povest o Poljakinji-ljubezni hana; izvršuje politične misije, razkrinka boljševiško agitacijo in okrutnosti in zbeži na Kitaj...

Potopis je pisan izredno živahno in interesantno ter prinaša v literaturo docela nov svet. Poudarjam pa, da ne toliko v geografskem smislu kot v politično-filozofskem in teozofskem. Sveta vidi Oss. za čuda malo; zanj kot da ne eksistira prostor, 100 km puščave Gobi preleti v par vrsticah; zanima ga le dogodek sam zase kot anekdota ali kot demopsihološki material, kot potrdilo česa, kar je že čital, itd. Kako različno predstavita tajgo Ossendowski, ki ne vidi ne polnosti življenja gozdov ne živali, in Sieroszewski impresionist! Že tu, v svojem najslavnejšem delu, se Oss. ne predstavi kot umetnik, le kot zanimiv pisatelj, ki je veliko videl in doživel, pa se dela, da je doživel še več.

Potopis je pomenil svoj čas svetovni dogodek in najrazličnejše zanimive okoliščine so mu pripo-

mogle do velikega glasu. Preveden je že na 21 jezikov (med njimi na hrvatski, esperanto, hebrejski... za slepce...) in je povzročil več svetovnih afer. Več evropskih parlamentov je knjigo izrabilo kot protiboljševski dokument in s tem se je začelo. Kot pravi Oss., so ga boljševiki podkupovali z 200.000 zloti, da ne načenja sovjetskega problema, s čimer niso uspeli. Tudi diplomatska grožnja nemškimi založnikom ni izdala. Pomogli so le do reklame. Afront proti njenemu vplivu se je organiziral drugače. Že knez Hohenlohe je kot reklamo na ovitek nemške izdaje napisal, da »zgodbe ne bi bile verjetne, ko bi jih ne napisal tak učenjak... Zato je bilo treba izpodbiti znanstveno verodostojnost. V Parizu je nastopil proti neki Montendon; a bolj nevaren je bil napad znanega poznavavca Azije Sven Hedina, ki se je — po vrnitvi iz sovjetske Rusije — v knjigi »Iz Pekinga do Moskve« uničujoče izrazil o Oss. V Berlinu se mu je pridružil še prof. dr. Wendling, ki je v javnem pismu (20. VIII. 1924 v Stuttgarški »Süddeutsche Zeitung«) imenoval Oss. prevaranta (ein Schwindler): »Treba mu je temeljito sneti masko!« Poljsko časopisje ga ni branilo, kar je Oss.

zameril in je sam napisal svojo obrambo (»prvo in zadnjo«, Wiad. Lit., 1925, No. 4), svoje nasprotnike pa je pozval na javno disputo v Pariz, ki se je vršila pred avditorijem največjih pisateljev (Duhamel, Massis, Benoit...) in v Berlin s Sven Hedinom, kjer je baje dokazal z dokumenti resničnost svojih znamenitosti. Oss. je prepričan, da je ves ta boj za njegovo diskvalifikacijo boljševiško delo, kar se je izkazalo kasneje za Montendona, ki so ga Francozi zaprli radi tajnih zvez z Moskvo; Sven Hedinu pa očita, da so ga podkupili s povabilom v Moskvo, kot ga je svoj čas tudi Wilhelm II. — Po teh diskusijah je Oss. prepotoval vsa večja evropska mesta, kjer je imel predavanja na temat svojega potopisa, obenem pa je tako populariziral svoje ime in si osvajal evropski književni trg, ki ga še danes bolj čita kot domača poljska publika. Sicer pa je tudi v poljski literaturi njegov potopis dobil dopolnila v knjigah Sierozowskega (Dalaj Lama), Gizyckega, (Préko Urianhaja in Mongolije) ter J. Starościka »Beli, rdeči in rumeni rablji«, kjer je ta mehanik z Lvova znova opisal svoje in Oss. dogodbe v Mongoliji. (Dalje) Tine Debeljak

NOVE KNJIGE

SLOVENSKO SLOVSTVO

Bratko Kreft: *Človek mrtvaških lobanj*. Kronika raztrganih duš. Roman, 1929. Založila »Proletarska knjižnica« v Ljubljani. Strani 378.

Usoda mlade slovenske generacije me včasih nemalo zaskrbi. Posebno preišljevanje o tem, ali bodo naše moči kos večnim zahtevam časa, me vznemirja in zapušča v meni vedno vrtajočo bolečino. Bojim se, da se je tudi pri tem rodu že pričelo odpirati poglavje o volji in moči. Pričujoča knjiga pomeni zame novo razočaranje in en dokaz več za trditev, da kreativne sile slovenske sodobnosti pešajo. Enkrat si moramo pogledati iz oči v oči, zakaj naša borba zoper vse nepopolnosti nam nalaga dolžnost, da sodimo z najstrožjimi merili predvsem lastne napake. Bilo bi nam v uteho, če bi mogli Kreftov roman pozdraviti z veseljem, posebno še, ker smo v njem dobili prvi širše zasnovani pripovedni tekst mlajšega rodu. Toda, žal, njegovega dela niti sodobniki ne moremo sprejeti z entuziazmom. Pisatelj nam je le v majhni meri spregovoril do srca, v nečem važnem in celo bistvenem pa se njegovo delo naravnost križa z našim kulturnim idealom. To moram nekoliko pojasniti.

Pričujoče delo predvsem umetniško ne zadovolji. Naivnost, s katero se nam je predstavil Kreft v vlogi romanopisca, naravnost osupne in ima na sebi nekaj nezrelo-patetičnega. Res da njegovega »romana« ne moremo pravično presoditi z enega samega, postavim estetičnega vidika; vendarle pa smatram nasprotno tudi vsako izmikanje za neiskreno. Bodimo jasni: ali je pisatelj v resnici nameraval biti samo kronist? Toda na prvi pogled je jasno, da si avtor dokaj glasno lasti pravico tudi do prilastka romanopisca, to je literarno-estetičnega tvorca, in da smatra svoj čin za prodor »nove« umetnosti. Literarne ambicije ne more

utajiti niti sklicevanje na motto iz Dostojevskega. Gotovo, vsaka napisana knjiga je dokument, vprašanje je samo, kakšen: ali umetniški ali zgolj sociološki, ali dokument generacije ali samo bore individua v njenem okviru!

Povojni slovenski človek — kakor evropski sploh — se je odvrnil od preteklosti v dvojnem zmislu. Prvič je pokazal v svojem načinu mišljenja in čuvstvovanja tako izrazito svojstvenost, da spričo vseh teh vidno diferencirajočih znakov ni mogoče niti najmanjši dvom o tem, da je vstal v njem homo novus. Vendarle pa ta psihološka sprememba, ki se je razodela v poudarku samovernosti spontanega življenja nasproti slehernemu mehanizmu, ni edina važna karakteristika sodobnosti. Današnji človek je z bolečino in radostjo spoznal, da mora rešiti ne samo svoje življenje, ampak tudi svojo dušo in je zato poudaril predvsem tragično nujnost duhovne in etične borbe. Njegov upor je zamahnil v globino in širino in se je manifestiral prav tako na religiozni kakor na socialni življenjski ravni. Zato je naš čas prinesel s seboj tudi novo, sintetično umevanje umetnosti in je njeno v larpurlartizmu usihajočo strugo naravnal nazaj v široke in neizčrpne vrelce, ki se prelivajo iz dna življenja. Toda trenutek, ko se srečata umetnost in življenje, da ustvarita podobo čiste harmonije, skriva v sebi veliko nevarnost. Na tak trenutek namreč vedno čakata dva. Prvi je človek ritmičnega rodu, ki življenje neposredno živi in ga, če je pesnik, prav tako neposredno preliva v eterično podobo čistih oblik umetnosti. Drugi je nasprotnik iracionalnosti, ki ne ve ne kam ne kod, če se ni natančno opredelil. Njemu je tudi umetnost zaradi nepoznanja njenih avtonomnih, neopredeljivih, iracionalnih sestavin samo dobrodošlo sredstvo, da z njim poudari tendenco. Umetnost mu je vredna le toliko, kolikor koristi. Zanj tudi življenje ni v skrivnosti, ampak v opredeljenosti in zunanjem videzu.

IZ SVETOVNE KNJIŽEVNOSTI

4. DVA OBRAZA IZ NOVEJŠE POLJSKE LITERATURE (Konec)

Prva povest Oss., ki jo je pisal zavedno kot leposlovec, pa je roman »Za kitajskim zidom« (Za chińskim murem). Zelo preprosta zgodba, stokrat obdelana pri sentimentalnih pisateljih, ki bi se lahko godila prav tako kjerkoli in ne morda za kitajskim zidom. Bivši avstrijski poslanik Malecki romansuje z italijansko grafico Auro del Romagnoli ter za njo in z njo prepušča progo Tokio—Shanghai—Peking—Nanking... V Shanghaiju pa sreča prodajalko časopisov Halino Orliczówno, ponoči pianistko in plesalko, emigrantko poljsko, ki zna ohraniti nedolžnost v pokvarjenem svetu, kamor se podaja, da živi mater. Stara poljska romantika; domača povest na ekscitnem ozadju! Konča se seveda s poroko in odhodom v domovino. Salonska povest, nepsihološka, brezkrvna, s cenanim sočuvstvom. Sicer pa glavno vsebino tvorijo potopisi krajev, široki opisi zabavalščic in predmestij bede; posamezne znamenitosti na izletih s ciceronskimi razlagami politične in teozofične vsebine. Imam vtis, da je leposlovna oblika izbrana le zato, da se potopis živahneje bere. Koncem koncev: poučno zabavno čtivo, interesantno, ki s kontrasti razkošja in bede ter tradicionalnimi sentimentalnimi motivi ganja čitaleca do sočuvstvanja.

Boljše napisana se mi zdi afriška povest »Orlica« (Orlica, 1925) »iz življenja hribovcev visokega Atlasa«. V predgovoru je sicer povedano, da povest ni izfantazirana, da sloni na studijah in ima namen v romantični formi pokazati življenje črnih hribovcev«. Res, situacije vse povesti so silno tradicionalno romantične in vidim napredek le v tem, da ima človek že vtis, da bere povest in ne potopisa. Znal je zajeti tak sužet, ki mu obenem da možnost česte menjave prostora in običajev. Res ben Haggar, veljak s hribov, napade francosko karavano, na kar ga preganja kadi, ki si hoče prisvojiti njegovo ženo, »pogumno Orlico Čar-azizo. Ta je zvesta možu, vendar jo kadi preda bogatemu zvodniku, ki jo odpelje pod prevezo, da jo vodi k možu. Zvodnik jo sredi puščave izrabi in proda v javne hiše. Nekoč omaga v Maroku na poti v bolnišnico, kjer ga sreča mož-vojak, in skupno gresta v boj, da se maščujeta nad tujci, kjer oba najdeta smrt. — Ljubezen, intriga, maščevanje — stara snov pavšalno pisanih knjig. Sicer pa je pisana povest z neko dinamiko, notranjo napetostjo in ima pestre scene, obenem pa vse ostale znake Oss. literarnega oblikovanja kot ga bom označil v zaključni karakteristiki.

Iz podobnega področja je zbirka črtic »Po širokem svetu« (Po szerokem świecie, 1925), ki obsega novele, skice, članke iz najrazličnejših krajev: opis bikoborbe v Spaniji; božič Poljaka v Sahari; politične misli o združitvi islama s komunizmom; ameriška črtica o rekorderstvu čistilcev ostrig in azijska legenda »o kralju sveta«.

Za deco je napisal življenjepisa male šimpanze »Življenje in prigodbe opice« (Zycie i przygody małpi, 1929), ki baš sedaj izhaja v slovenskem prevodu R. Moleta v »Zvončku« (1950). Vse sreče in nesreče opice so zajete v okvir dnev-

nika, ki ga piše šimpanza Ket sama v afriškem pragozdu med tropično floro in sredi boja za obstanek, ter pozneje v ujetništvu pri ljudeh (moderni dami, v cirkusu), dokler zopet ne pobegne v pragozd. Zgodbe se vrste v neki statični zaporednosti, scene niso pisane z notranjo dinamično silo, so le zunanje opisani prizori. Tehnika take povesti ima to lastnost, da se lahko piše v nedogled in konča kadar hoče: notranja strnjenost in dramatičnost dejanja ne trpita, ker ju ni. Deci prija, ker je pisana s primitivno logiko in starši so veseli lepega namena: poudarja namreč dobro srčno plemenitost in junaštvo in bogati fantazijo s sicer medlimi slikami iz eksotičnosti.

Prav v zadnjem času pa Oss. piše velike povesti iz svetovne politične polupreteklosti, veliko trilogijo »Na prelomu«, ki ima za smoter, pokazati v leposlovni obliki vzroke in posledice evropske politike od leta 1914. prav do današnjih dni. Prva knjiga te serije je roman »Pet minut pred dvanaajsto« (Pięć minut przed północą, 1929), ki je resnično »najzanimivejša pacifistična povest«, kot jo je nazval kritik J. Dębicki. Je to roman o bratstvu vseh političnih narodov, pisan z veliko politično znanostjo. Temelji na psihologiji ras, na plemenskih nasprotstvih pred letom 1914., ki se zapleta v orgije svetovne vojne zato, da se zdaj po dobljenem miru znova razvijajo v prav tak položaj: pet minut pred usodno uro jih svari Ossendowski-politik, naj se pobratijo v Ligi Narodov. V romanu nastopajo zastopniki raznih političnih edinic: Francozinja, Nemec, Rus, Anglež, Američan in Poljak in to v takih medsebojnih zvezah, da se zdi, da predstavljajo v alegoriji polupreteklo dobo. To pa zato, ker so vse postavbe zamišljene iz razuma in se gibljejo po logiki usode izven njih, ki jo ilustrirajo. Zato nas bolj zanimajo po svojih debatah, za katere je Oss. porabil dokumentarni material, kot po svojih notranjih razmerjih, ki so itak le simbol zunanjih političnih zvez. Življenjsko čuvstvo pride do nekega izraza le v razmerju Nemca do Francozinje: je nekako mladostno ljubavno nagnjenje, ki se pa med vojno razvije v največje sovraštvo, predvsem še, ko pohotni Nemci zlorabijo Francozinjo — usmiljeno sestro, ki jo zajamejo na fronti. Otrok, ki se rodi, je slep. Po vojni se njiju nagnjenje obnovi, vendar ne pride do poroke, le do prijateljstva. In veže ju prav ta otrok. Vsi zastopniki ras izpred vojne se sestanejo slučajno spet vsi na istem mestu — v Ženevi v Švici —, pa ne več kot deca, kot delegati pri Ligi Narodov. Uvidijo nevarnost novih sovražnosti in naredo skupen izlet na Mont Blanc, na najvišji vrh iznad zmed evropskega človeka kot simbol visokega ideala. (Podobno kot Slowacki v »Kordjanu«!) In slepi otrok Francozinje in Nemca tukaj izpregleda, da potrdi s tem vero v lepšo bodočnost.

Ta roman o Ligi Narodov je v resnici zanimivo čtivo, čeprav morda v svojem bistvu dvomljivo: težko je namreč točno opredeliti politične posebnosti ene rase in jih zoperstaviti drugi ter jih tipizirati v enem predstavniku. Sicer pa Oss. ni zapletel v boj živih tipov živih ljudi, le personifikacije politik evropskih držav, torej alegorijo političnega razvoja Evrope tekom zadnjih epohalnih let »na prelomu«. Čudim se, da je še ni prinesel v prevodu kak naš politični dnevnik, v čigar feljtonih bi sigurno predstavljal prvovrsten donos.

*

Ossendowski zna vedno prijeti pereča vprašanja, ki tedaj vise v zraku, in hoče, da je njegovo ime vedno v ospredju zanimanja. Zlasti z drugo knjigo te psihološko-politične trilogije, z biografskim romanom »Lenin« (1950) se mu je zopet posrečilo osredotočiti zanimanje vse Evrope nase kot svoj čas pri prvem potopisu. Ker je roman zanimiv že po svoji kočljivi snovi in tudi dogodki okoli njega niso brez interesantnosti, se bom ob njem nekoliko dalje pomudil.

Ossendowski je že od prve knjige veljal za očitnega nasprotnika boljševizma, in to idejnega in osebnega, predvsem še po kampanji proti njegovi verodostojnosti. Ko so poljski desničarski časopisi napadali žeromskega radi znane revolucionarne povesti »Pred pomladjo« (Przedwiośnie) kot komunista, ga je Oss. branil in ob tej priliki označil boljševizem kot »mongolsko-žandarmsko-banditska ideologija sovjetov«. (Wiad. Lit., 1925, No. 54.) Ker je poleg tega Oss. še osebno poznal Lenina kot časnikar v Petrogradu in je bil z njim celo skupaj kot jetnik v Sibiriji (»Postscriptum Lenina«, str. 11), je pač vsakdo napeto pričakoval, kake poteze bo dobil Lenin pod roko svojega nasprotnika.

Poleg tega ga je še Oss. z veliko reklamo napovedoval. Spotoma je obveščal publiko, v koliko je delo že napredovalo. Oss. je ta čas sam napisal v dnevne časopise (Krakowski kurjer) nekaj aktualnih člankov o sovjetski Rusiji, da je vzbujal radovednost v masi. Da je še pojačil napetost, je zadrževal že napisani poljski tekst, da je tako umetno dramatično pripravljaval občinstvo na kulminacijski trenutek, ko se pokaže roman istočasno na svetovnem književnem trgu obenem v desetih jezikih ali v poldrug milijon izvodih. Prvi je izšel italijanski prevod, par dni nato poljski izvirnik (18. decembra 1929). Zornalistične recenzije so še razpaljale aktualnost: nekateri so videli v njem idealiziranje boljševizma, drugi njega prokletstvo, kar je dalo Oss. povod, da je sam registriral ocene in poudaril tako svojo — objektivnost. V januarju je imelo poljsko časopisje novo senzacijo: v Sovjetski Rusiji je bil roman že itak prepovedan, zdaj sta ga dali na indeks še Italija in — Jugoslavija kot komunističnega, oziroma kot takega, ki podčrtuje s simpatijo protidiktatorske boje Lenina, oziroma z antipatijo amoralnost njegove diktature. Nov povod, da pisatelj sam javno protestira v časopisju in seveda tudi po diplomatih. Obe prepovedi sta bili kasneje preklicani. Senzacija pa je ostala. Tako je v 42 dneh pošla prva naklada. Zdaj se prodaja druga, če ni to znova kak učinkovit trgovski reklamni trik. Da pa zanimanje ne upade, je Oss. svojim kritikom napisal »Postscriptum« (najprej v Wiad. Lit., 1950, No. 14, potem v ponatisu), kjer odpira pogled v svojo delavnico, v glavnem s tega namena, da pokaže, »koliko je porabil napora, da je napisal pričujoče delo, za katero odgovarja...« (str. 22).

Pa to se ne tiče umetnostne vrednosti romana, dasi nas morda zanima kot način, kako se drugod propagira »lepa knjiga« in kakšni motivi se pritegnjejo v njeno aktualnost. Kdo bo seveda lahko mislil nasprotno: kako gibanje povzroči med občinstvom živa, aktualna knjiga... Kot še nikdaj sem imel vtis, da so spustili v svet naplhnjen balonček, in treba je samo ostre bodice peresa, da iz fantastičnih višin pade na majhen prostor parja njega vrednostna usedlina...

Ossendowskega roman »Lenin« (Poznań, 1950, str. 471, vel. format s 25 slikami) hoče biti poljski pendant modnemu zahodnoevropskemu biografskemu romanu, ki ima svoje mojstre v Stracheyu, Mauroisu in Ludwigu. V leposlovni obliki hoče pokazati Leninovo življenje od prvih šolskih let do smrti, zasnovo njegove ideje, njen triumf in ob njem vso dobo, ki jo je ustvarjal s svojim genijem. Osnovna težnja vsega romana pa je: pokazati tragičnost Leninove zasnove, ki iz najidealnejše utopije v srečo ljudi, iz boja proti nasilstvu uduši v sebi ljubezen in samo s sovraštvom ustvarja sam največji pekel in največje nasilje. In to nekako takole: vzgojen v nadvolžanski stepi ob očetu, caristični uradniški kreaturi (šolski nadzornik) spoznava bedo, zatelebanost in praznoverje ljudstva ter podlo udanost kretenske buržazije in duhovništva, kakor jo srečuje v družbi očeta. To mu vzame vero. Že kot gimnazist je nasprotnik romantičnih anarhističnih metod, ki pošljejo brata na vislice, in oznanja revolucijo proti vsem. Med tem pa je on sam romantik: zaljubljen v generalovo hčer Leno (od nje psevdonim Lenin!), se ji odpove, da se ves žrtvuje eni ideji. Tedaj postane mehanizem: zatre srce in pozna le brezmejno sovraštvo. Pregar v Sibirijo se poroči z idejno fanatko Krupsko, ki mu ni žena, le delavka za isto stvar. Išče svojih privržencev na najnemoralnejše načine, se bori proti socialistom in jih pripelje do razkola. V preddan svetovne vojne ga postavi pisatelj v Zakopane, kjer se sreča s Kasprowiczem v liričnem, abstraktno alegoričnem dialogu, kot simbolu dveh hrepenenj: po brezobzirnem boju in po etičnem odrešenju. Ob prelomu izvede z vso diktatorsko amoralnostjo revolucijo s krvavo pomočjo »Čeke«. Neštete grozovitosti tega »ponosa proletarske revolucije« zlomijo odpornost končno njemu samemu: žrtve mu se ponoči spovračajo in nasilna smrt njegove prve neveste ga stre. Ko leži bolan za paralizno, dvomi v svojem cilju in tedaj sliši glas: »Resnično povem vam, kar ste storili v ime ljubezni, ne bo tehtano s tehtnico vaše pravičnosti. bo sojeno in bo odpuščeno...« Lenin more samo še dihniti: »V imenu ljubezni, Kri...« in umre. Pogreb se vrši ob kontrastih: ob občudovanju velikanskega nagrobnika in ob streljanju pušk v gladujoče...

Osnovna ideja, kako se veliki idealizem sprevrže v najhujše krivice in brezmiselnost revolucije, ki podira zato, da postavi to samo nazaj, bi zahtevala tragika Šekspirjevega kova. Pri Oss. je ostalo vse le papir... besede... Oss. je vse premalo umetnik, da bi znal oblikovati postavbe, žive osebe, ki bi v sebi preživljale tragedije. Prepričan sem, da bi Oss. ne mogel ustvariti nobene molčeče osebe, ki bi bila obenem živa; pri njem vse govori kot da bi čitali iz knjig... Tudi v »Leninu« ne kaže nikakega realističnega observacijskega čuta; ves roman se mi zdi kot brez tal, osebe ne žive na zemlji, imam vtis, da so vse epizode prepisane iz časopisnih kronik... To se jasno vidi iz njegovega »Postscripta«, kjer je s citati označeno, odkod je materijal pobran. Vsaka scena v romanu je bila že kje omenjena: prav to ji zdaj umetniško škoduje, kajti čuti se, da je prilepljena, ne zлита v enotnost. Tudi Lenin sam ni iz krvi, ampak le čudovito mehanično sestavljen iz svojih knjig in iz oznak svojih biografov. Zato je brez notranje gradacije: Lenin ne rase umetniško nujno v to,

kar je; ampak pisatelj prevzame evolucijo njegove misli in dejstva in jih ilustrativno-zurnalistično zveže med seboj. Oss. ga opravičuje, da je prestal biti »človek«, ampak pri njem človek še niti ni bil. Da vidim, da je kdo heroj ideje, ni treba, da mi kdo o tem govori; oblikuje naj mi ga tako v resnični rasti! Kako konvencionalno je opisan Leninov odpad od Boga! In kako netočna njegova težnja po prvotni krščanski cerkvi! Kako romantično sentimentalno je vpliv ene smrti (Lene!), ki naj bi bila peripetija v notranji tragiki, v primeri s tisoči in tisoči! Kjer Oss. postavi Lenina v živ stik z življenjem, odpove. Celo predmrtno preganjanje po žrtvah, ki se Grzybowskiemu zdi edina živa scena, vpliva name strašno stereotipno, nepsihološko kot psevdoklasična alegorija... Druge osebe so še manj plastične: njegova žena, nekako demonska oseba, fantastična strankarka, ki bi bila »zmožna celo smrt svojega moža izrabiti v strankino propagando«, je v romanu le papirnata lutka, pasivna in niti najmanj ne poseže v življenje junaka. Trockij, Stalin itd. so osebe, ki spregovore par stavkov kot iz za zaves, da jih ne vidimo. Le Dzierziński, ki nastopa kot »krvavi rabelj«, bi mogel ob močnejši umetniški potenci pisateljevi tvoriti kako protiakcijo, ki bi ga končno strla. Tako pa je le »čisti človek, ki bi sam ne mogel ubiti človeka« in je slepo orodje Lenina, katerega idejo pripelje ad absurdum... iz poljske zavesti!... Wallenrod?

Z gradba Oss. »Lenina« sestoji iz posameznih epizod, izbranih na ta način, da že kakorkoli vplivajo na čitatelja; le v par slučajih tudi umetniško. Največkrat imajo take epizode seksualno ozadje (odprava plodu, udajanje kretenske deklice; nočni azil z orgijami; agitacija pri prostitutki itd.). Za časa revolucije pa se prav na takih scenah kaže surovost »temnih elementov« in zmagata proletarijata (posilitev buržujke, mučenje lepe židinke, razdejanje carske spalnice, razbrzdanost otrok), kar je historično morda dejstvo. Ker Oss. umetniška moč leži izven slikanja glavne osebe, dobi njegov roman od XVIII. poglavja dalje neko živahnost, razgibanje in sočnost, kar je pripisati hitro se menjajočim scenam in dražejim motivom. To so strani divjanja revolucije, ki so zajete kolikor toliko v enoten okvir — ne okoli Lenina! — le okoli družine inž. Boldyreva. Scena napada na podeželski dvorčev starcev Rozina (Filemon in Baucis!) spada med najlepše strani romana. Take scene in nečloveške sodbe »Čeke«, mučenje obsojencev, celica nalezljivih boleznih, potepanje in streljanje brezdomnih otrok po smetiščih, žrebanje židov in atentat, take scene morajo že s svojo čustveno vsebino delovati na čitatelja, da mrzlično prebira interesantno snovo. dočim je stil tudi takih scen vseskozi žurnalističen. Polovico vsega romana zavzemajo opisi takih grozot in zato privrženci komunizma vidijo v »Leninu« enostransko, čustveno obsodbo revolucije. Ves roman je pisan kot v ilustracijo, kako se »od daleč vidi lepo, a od blizu...?« Obsodbo komunizma vidim v bolestinah blodnjah Lenina v boleznih: »Če se bo to življenje in trpljenje končalo z vzpostavitvijo v prvotno stanje, zakaj taka žrtve? Torej eksperiment? Vsi so mislili o njem... jaz sem se ga drznil izvesti?« (395.) V besedah Indijca pa vidim glavno Oss. mnenje o komunizmu: »Sedaj vidim jasno: komunizem je rezultat materialistične civilizacije in njega privrženci so

v oboževanju mrtve materije izgubili vez z življenjsko realnostjo, ko so se spremenili v mašine. Bojimo se je!... Kolesa mašine nas potegnejo v svoje vzmete in zobe, da nas store v ravnotako uporabne brezdušne sestavne dele tega stroja. Je pa ta mehanizem delo temnih sil in od njega izhaja pogubljenje! — Povrnite se k duhu in v njem iščite Boga. Bog je ljubezen, ki se spreminja v dobro dejanje; vi pa sejete sovraštvo, ki ostavlja pod seboj le razvaline, trupla in maščevanje« (420). Sicer pa tudi Lenina opraviči in vsa grozodejstva njegova, storjena po »Čeki, kot porojena iz »velike ljubezni« in zato pritegne nekako nasilno (po Bloku) v smrtni uri Kristusa, ki mu odpušča. Tako je Lenin v končni potezi Oss. heroj človečanstva, ki je »izpolnil prehod v novo stoletje, kar pa ho dalo sadove šele čez stoletja«.

Tako ni čudno, da Oss. roman lahko tolmačijo na dva načina: sovražniki Lenina po svoje in oboževalci po svoje; roman je tako neškodljiv in nepristranost ohranjena. Vprašanje je samo, če je tak eklekticizem delu v dobro. Leninov obraz se je zabrisal v kaosu najnasprotnejših psihičnih komponent, iz življenjske realnosti se je odmaknil daleč v imaginarnost, in izgubil je še tisto malo plastičnosti, ki jo je imel... Vtis od celotne povesti imam, kot da je to spomenik Leninu, postavljen na velikanskem podstavku, ki ga krasi živi reljefi revolucijskih anekdot, postava junaka samega pa je v razmerju do njih majhna in čudno neenotno obdelana, neživljenjska, papirnata...

N isem prebiral »Lenina« kot historik, le kot literarni kritik, in zato ne vem, v koliko imajo prav tisti, ki mu očitajo potvarjanje resnice. Iz najresnejše kritike te vrste (Grzybowski v Przegłdzie współczesnym, jan, 1950) bi videl, da je malo takih točk. Vendar odgovarja vsem tem z brošuro »Postscriptum Leninu« (1950) in za vsako sceno citira avtorja in mesto, kje je bila že kdaj povedana, in to iz celokupne svetovne literature o Leninu, boljševiske in buržuazne. Zato je tudi toliko bolj razumljiv umetniški rezultat take metode. Pač pa ima roman vrednost kot monografija o Leninu, kjer je zbrano vse, kar se danes ve o Leninu in to pisano v lahki obliki in ob glasovih »obeh zvonov«. In za priznanje te verodostojnosti se Oss. poteguje. Kot tak pa roman ne bo izgubil na interesantnosti.

I nozemski kritiki se baje navdušujejo nad njim, kakor čitam na reklamnih izvlečkih iz njihovih ocen v »Postscriptumu«. Tako ga Francoz de Schoell, prevajatelj in odkritelj Reymonta, stavi poleg Ludwigovega »Napoleona«; Italijan Silvio Blanco poleg Remarquea; Friderik de Maria vidi v njem globokost Tolstega in Spancu Guerilli je »popolno veledelo«. Mene analiza o tem ni prepričala; bolj se strinjam s splošno karakteristiko Papinijevo, ki mu je Oss. »velik žurnalista, fantastičen in — srečen« (Przegład Wspól., 1950). Z zanimanjem pa bom čakal na tretji roman iz te trilogije »Na prelomu«, ki bo pod naslovom »Iskre izpod kladiva« obravnaval vojna leta 1914—1918 na vseh evropskih frontah obenem. Ne bo pa to morda kak poljski Remarque, boj življenjskih elementarnih gonov — bo le boj diplomacij, evolucija različnih miselnosti ob početku vojne do končnih političnih rezultatov, kar bi odgovarjalo filozofsko-dialektični osnovni noti Ossendowskega.

*

Že iz subih orisov teh par knjig — niti četrtina vse Oss. tvorbe — vidimo, kaj tega pisatelja predvsem zanima in kakšen cilj ima njegovo pripovedovanje: hoče namreč doumeti romantiko zemlje in ljudi in prečesto sebe kot epičnega junaka sredi njih, kar daje njegovim povestim značaj eksotičnosti in avantur. Ni turist, je avanturist: ne vidi zemlje v njeni impresionistični ali realistični bitnosti, hiti preko nje za interesantnostjo, folkloristično, etnografsko-legendarno ali prirodoslovno. Bolj kot prirodne realnosti ga zanima romantično filozofska baza pojavov, oziroma političen razvoj razmer. Je tipičen racionalist, eklekticist, ki ne more preko človekove zunanosti v njegovo srce. Kjer bi moralo zapeti pristno srce, zazveni umetna konstruiranost. Zato po vsej svoji zunanji oblikovni naivnosti vendarle ni preprost, je konstruiran in vpliva utrujajoče na možgane. Zanimivo je zato, da se poteguje za priznanje znanstvenosti, dasi mu prav to večina odreka. Ker ne pozna intuicije, notranjih skrivnosti sreča, tudi umetniška vrednost njegove produkcije ni tako velika, da bi bil upravičen nositi tako svetovno ime, kot ga ima v resnici. Na površju ga vzdržujeta interesantnost suovi in lahkost pripovedovanja. Pa tudi interesantnost je precej cena. Kot smo videli pri Leninu, se mu posrečijo manjše scene, ki že po naturi človeka ne puste brezčutnega (razkošje javnih zabavišč na orientu, vzhodu itd.). Tudi poljski romantični sentiment pomaga do popularnosti, kajti skoraj v vseh povestih se omenjajo srečanja Poljakov v tujini. Kjer gradi na legendi, je njegova moč silnejša kot tam, kjer

se drži dokumentov: zato je postava barona Ungerna resničnejša kot Lenin. Oss. je pisatelj statičnih opisov, sicer konkreten, ni pa plastičen in njegov pisateljski izraz je žurnalistično predmeten (tehnični izrazi) in ne umetniško do dna izčrpan. Zato se z lahkoto čita. Tako je Oss. pisatelj za tiste, ki hočejo knjigo prečitati in ne morda kritično premisliti in estetsko uživati. Poljaki sami gledajo na Oss. precej kritično. Krakovski kritik K. Czachowski je pred kratkim na nekem javnem predavanju, pri katerem sem bil navzoč, imenoval vso njegovo pisateljsko produkcijo kot tvorbo, ki ne spada v resno literaturo razen »Lenina«: docent za moderno literaturo v Krakovu S. Kolackowski v »Desetletju Poljske« samo previdno konstatira, da je dosegel svetoven sloves; prof. J. St. Bystron pa je nekoč napisal dobro analizo njegovega sloga in končal: »Trebalo bi imeti zelo ustaljen literaturski ukus, da bi se ne udal čaru tega primitivizma. Sploh se pa nam eksotična primitivnost vsiljuje od vsepovsod: v literaturi, upodabljajoči umetnosti, v muziki. Domače-eksotični jazz Ossendowskega je brezdvomno za naše čase zelo interesanten pojav... in pri pomanjkanju naivne preprostosti danes tudi privlačen.« (Prz. Wspl., 1927, 542.) Ker so tako različne sodbe o njem v svetovni kritični literaturi in so najčeseje le odmev trgovskih spekulacij, sem se hotel sam prepričati o njega umetniški ceni. Zlasti pa, ker me zanima drugi podoben pojav v današnji poljski moderni, F. Goetel, ki ob kontrastu z F. A. Ossendowskim dobi vse pravičnejšo oceno. Tine Debetjak

NOVE KNJIGE

SLOVENSKO SLOVSTVO

L. Ojz Kraigher: Na fronti sestre Žive. Drama v treh dejanjih. V Ljubljani 1929. Založila Tiskovna zadruga. Str. 128.

Ako Kraigherjevo dramo razčlenimo, razpade v dva značilna, a ne nujno in organsko spojena dela. Prva taka značilnost je vojno obeležje, ki je podano z naturalistično spretnostjo in z drobnimi dogodki daje dramo posebno vzdušje. V tem vojnem, pravzaprav vojaškem okolju, polnem ponižane človečnosti in moralistične hinavščine, se nam odkriva tudi človeška značilnost črnovojnega zdravnika dr. Rojnika, glavne osebe v drami. To vojni in vojaško okolje za dramo samo nima bistvenega pomena, je samo slučajno, bolj plod pisateljeve svobodnosti glede časa in okoliščin, v katere postavi svoje dejanje. Toda če si dramo še natančneje ogledamo, opazimo celo, da so bile te okoliščine pisatelju toliko nujne, da bi se bila njegova drama težko brez njih zaostрила v usodni konflikt, še teže pa v končno katastrofo. Vojno obeležje je bilo tedaj pisatelju potrebno radi kompozicijskih nujnosti, ni pa mu to obeležje bila tudi tista snov, iz katere bi nastale etične nujnosti drame ali pa, da bi bil vanjo položil več tiste bolečinee, ki jo je vrezala v ljudi vojna sama. Ta, vojaški del drame, epsko dramatično slikanje, je Kraigher izdelal mojstrsko. Ko bi bil namen umetnosti samo v tem, bi dejali, da je pisatelj popolnoma dosegel svoj namen, dasi ne

morem pomagati, da se mi tudi v vojaškem okolju še prav posebno upira ime »dohtar Konj«, kakor vse osebe pravijo Rojniku.

Druga značilnost drame, njeno bistvo, je spor med zakonsko zvezo in svobodno ljubeznijo. Rojnik je oče treh otrok, toda že davno ga z ženo ne veže ljubezenska skupnost: žena mu je tuja, rad bi se je osvobodil in živel, kakor to zahteva njegova psihofizična narava. Preko predsodkov in ovir, ki so jih postavile država, cerkev in družba, bi bil rad resničen, delil in užival bi ljubezen zvest samemu sebi, pokoren samo sebi — topot vdan sestri Živi, strežnici v vojaški bolnici. Žena Pavla ga ovira in mu je za petami ob vsakem koraku: tako v obeh raste odporin do najvišje napetosti. Tu, v središču drame se vname besedni dvoboj med možem in ženo, četrtino knjige dolg, sami očitki in pojasnjevanja, ki dramo preokrenejo v zakonsko debato, dokazovanja, s katerimi bi se moral pomeniti predvsem ideolog, sociolog pa bi skomižgal z rameni. Pavli gre za načelo zakonske zveze, pozna samo človeka volje in dolžnosti, Rojniku pa gre za življenjska razočaranja, za svobodo, kakršno potrebuje njegovo notranje teženje. Sila, realnost in obči človeški red stojita nasproti pisarnemu hrepenenju in prosti individualnosti. Rojnik rešuje ta spor s čutom osebne pravičnosti: mož hoče prevzeti nase vse posledice, ki jih zahtevajo družabni in človeški oziri: »Ni treba ne ločitve, ne razporoke, ne novega zakona, ničesar ne, — samo ljubezni, samo ljubezni je treba, Pavla, samo ljubezni!... Dovolj mi to ljubezen, Pavla!« (str. 90). Ta besedni dvoboj med razumom in čuv-